

Zsák Judit: A pszichoanalitikus elméletek hatása a társadalmi nem és a női szubjektum felfogására – különös tekintettel Hélène Cixous munkásságára

Zsák Judit:

A pszichoanalitikus elméletek hatása a társadalmi nem és a női szubjektum felfogására – különös tekintettel Hélène Cixous munkásságára

DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Témavezető: dr. Orbán Jolán

Pécs

2010

I.

A disszertáció témája

A disszertáció a feminista elméletek egyik kulcskérdését vizsgálja, hogy miként ragadható meg a *nőiség* mint nemi különbözőség és kulturális konstrukció, illetve hogyan jön létre az önazonos és autonóm, alanyi, cselekvő, beszélő, az önmagáról szóló diszkurzust formáló *női szubjektum*. Fontos kérdés, hogy ez a női szubjektum milyennek látja, éli meg önmagát, milyen a női tapasztalata, hogyan érzékeli saját létét, testét és szexualitását, miként alkotja meg és fejezi ki önmagát. Mindemellett lényeges, hogy miként viszonyul a társadalom és a szűkebb környezete többi szubjektumához, hogyan létezik mások mellett, illetve minek, kinek a hatására alakul az önazonossága, s milyen szubjektumpozíciókat vehet fel. Kevés olyan terület van, amelyet a feminizmushoz hasonló intenzitással foglalkoztattak a fenti kérdések – a pszichoanalízis kétségtelenül ilyen. A dolgozatban bemutatott francia pszichoanalitikus és feminista diszkurzus éppen arra példa, hogy ezek össze is fonódhatnak: a pszichoanalízis, az irodalom és a filozófia együtt, különös *határszövegeket* létrehozva igen alkalmasnak bizonyult a női szubjektumról való beszédre.

A dolgozat kiinduló feltevése, hogy a pszichoanalitikus elméletek pozitív és negatív kritikája döntő hatással volt (és van a mai napig) a kulturális konstrukcióként felfogott társadalmi nemi szerepek (*gender*) és a női szubjektum felfogására. Nemcsak a freudi elmélet, hanem az utána következő pszichoanalitikus irányzatok is meglehetősen határozott képet formáltak a nőiségről, amely gyakorta nem egyezett a nők saját magukról alkotott és a feministák nőkről alkotott képével, így bőségesen kapott kritikákat. A feminista kritikák nem egyszer alternatívát is megfogalmaztak, amikor új női szubjektum-elméletek kidolgozására tettek kísérletet. Ennek egyik legjobb példája néhány francia feminista vagy annak tartott szerző munkássága, illetve az, ahogyan ők foglalkoztak a női szubjektum sajátosságaival, elsősorban *a nyelvhez és az íráshoz mint szubjektumalkotáshoz* való kapcsolatán keresztül. Képviselői azt az írástípust és beszédmódot keresték, amely képes felforgatni a férfiről és nőről szóló, évszázadok óta bejáratott sztereotípiákra épülő felfogásokat. Ezáltal újszerűen vált megközelíthetővé a női és férfi szubjektum, valamint az azokat megalapozó társadalmi struktúrák.

A dolgozat fókuszában álló francia posztstrukturalizmus feminista szerzői elsősorban a Freudot újraolvasó Lacan pszichoanalízise és Derrida dekonstruktív Freud- és Lacan olvasata hatására dolgozták ki a maguk szubjektum- és nyelvfelfogását. A francia feminista szerzők munkái egyfajta választ jelentettek Lacan „térjünk vissza Freudhoz”-programjára, de a freudi elméletről szóló következtetések sok esetben nem vágtak egybe Lacan megállapításaival: erőteljesen felhasználják Lacan Freud-értelmezéseit, miközben fenntartással kezeli annak „fallogocentrizmusát”. A lacani pszichoanalízis hasznos fogalmi eszközöket kínált a nyugati filozófiai hagyomány – mely a pszichoanalitikus diszkurzusra is komoly befolyást gyakorolt – nögyűlöletének elemzéséhez.

Az értekezésben foglalt elemzések középpontjában a kortárs, bár Magyarországon csak felszínesen ismert francia szépíró és filozófus, *Hélène Cixous* munkái állnak. Cixous azért fontos szerző, mert részese volt annak az 1970-80-as években lezajlott feminista elméleti fordulatnak, amely oly különös és megtermékenyítő módon találkozott a posztstrukturalizmussal és a dekonstrukcióval. A szubjektum fogalma a feminista elméletek, a posztstrukturalizmus és a dekonstrukció közötti átjárás legközpontibb eleme. A disszertációban elemzett cixous-i irodalmi és filozófiai szövegek erősen metaforikus pszichoanalízis-olvasata éppen ezt a szubjektumot mutatja fel mint az állandó írottság

folyamatában és következtében létrejövő, ugyanakkor minduntalan elcsúszó, heterogén pozíciót. E posztmodern decentralizált (női) szubjektum önmegértéséhez a pszichoanalízis nem egy rögzített élettörténetet konstruál, hanem több különböző perspektívából, narratívából láttatja a megértésre/feldolgozásra váró eseményeket.

Cixous két oldalról is szorosan kötődött a feminizmus, a posztstrukturalizmus és a dekonstrukció találkozásából létrejött, a nyelv és írás viszonyrendszerére fókuszáló szubjektum-felfogáshoz: egyrészt a francia posztlacaniánus feminista diszkurzus egyik meghatározó képviselőjeként, másrészt közeli barátja és író társa, Jacques Derrida révén. A téma szempontjából alapvető fontosságú tény, hogy Cixous alkotói pályáján mindvégig jelen volt néhány jellegzetes, a pszichoanalízis számára is kiemelt fontosságú téma (pl. apa, halálöszön, nőiség, zsidóság, Másik), s ráadásul Cixous úgy írt ezekről, hogy mindvégig (közvetlen vagy közvetett módon) reflektált egyes pszichoanalitikus elméletek elgondolásaira. Cixous intenzíven foglalkozik műveiben az állandó identitásvesztettségben és identitáskeresésben úton és periférián lévő – Braidotti szavaival „nomád” – női és a zsidó szubjektum társadalmi-kulturális konstrukciójával, a pszichoanalízissel, a hatalom, az írás, a test összefonódó kérdéseivel, valamint a trauma, a gyász és az emlékezet viszonyával. Ezekben a szövegekben a szubjektum az emlékezés, az elfojtott tartalmak, a traumák, az azonosságzavar és a szelf megalkotásának vágya, a fikcionalitás és az önéletrajzi referencialitás tükrében körvonalazódik.

A disszertáció szövegelemzései bemutatják a Cixous szövegeiben megjelenő, (nem csak) feminista pszichoanalízis- és szubjektum-felfogást, valamint a női szubjektivitás narratív alakzatait, miközben megpróbálják a cixous-i gondolkodás minden olyan rétegét jelezni, amelyek ehhez háttérül szolgálnak, egyszersmind segíthetnek abban, hogy Cixous eszmerendszerét munkásságának csomópontjain keresztül teljességében megérthessük.

I. A disszertáció szemléletmódja és elemzési módszere

A dolgozat szemléletmódjában a legfontosabb kiindulópontként a társadalmi nemi tanulmányok (*gender studies*) határozhatóak meg, vagyis az a szemléletmód, amely a nemi szereplehetőségeket és a nemi identitás konstrukcióját a női szubjektum szemszögéből vizsgálja. A gender-szemléletmód a kulturális háttérrel és a társadalomban adott hatalmi viszonyokat vizsgálja, amikor arra kérdez rá, hogy a biológiailag adott nemekhez képest miként konstruálódunk férfiként és nőként, hogyan határozza meg ezt a nemkonstrukciót a kultúra, miként beszélünk erről, és tekintjük mindezt természetesnek. Célja a természetesség álságát leleplezni, a nőkről kialakult sztereotípiákat megkérdőjelezni, kérdőre vonni, átírni a patriarchális szöveg hagyományt, amelynek a freudi pszichoanalízis nőfelfogása is része. A gender-szemponturnak kutatások nem veszik adottságnak a nő, női, nőiség fogalmát, hanem elméletileg is reflektálnak arra, hogy miként jön létre a női szubjektum. Ilyen értelemben a nemi különbözőség és a gender aszimmetrikus berendezkedése mint kulturális konstrukció ott működik a társadalmi-kulturális létezés minden egyes szintjén. Talán ennek is köszönhető, hogy a feminizmus mára a legtöbb tudományterület képviselői közt talált követőket – főleg a *gender studies* nőkre vonatkozó vizsgálódásainak (*women's studies*), módszereinek, kérdésfeltevéseinek az elsajátításával, így az irodalomtudományban, a filozófiában és a pszichológiában is. Az itt felsorolható számos szerző közül csak azokat emelném ki, akiknek írásai alapvetően meghatározták a témáról való gondolkodásomat: Shoshana Felman, Juliet Mitchell, Hélène Cixous, Jacques Derrida, Luce Irigaray, Sarah Kofman, Verena Andermatt Conley és Susan Sellers. A magyar szakirodalomban az irodalomtudomány esetében Séllei

Nóra és Zsadányi Edit, a filozófiánál Orbán Jolán, a pszichoanalízisnél főleg Kende Anna és Erdélyi Ildikó tanulmányai kínáltak fontos támpontokat a dolgozatban foglalt elemzésekhez. A Freud utáni pszichoanalitikus irányzatok közül elsősorban Melanie Klein, D.W. Winnicott, valamint a Peter Fonagy – Mary Target, illetve a Freudot újraolvasó Jacques Lacan szubjektum-elmélete adja az elemzések alapját.

A dolgozatban a választott téma megközelítési módja több nézőpontot, tudománytörténetit, szövegelemzőit (irodalmi interpretáció) és pszichoanalitikus kommentárt mozgat egyszerre, s a pszichoanalízis, az irodalom és a filozófia interdiszciplináris közegében vizsgálja a felvetett problémákat.

II. A vizsgált probléma elméleti háttere

III.1. A posztmodern szubjektum-felfogás és a feminizmus viszonya

A feminizmusnak mind a modernitáshoz, mind pedig a posztmodernhez igen sok köze van. Hiszen a modernitás hozta létre az autonóm individuumnak a felvilágosodásban megfogalmazott politikai-filozófiai fogalmát és diszkurzusát – amelyből viszont kifejejtették a nőket.” Az autonóm férfi szubjektum létrejöttéhez persze szükség volt a nőkre mint a nem autonóm szubjektum státuszában lévőkre, mint a szimbolikus rendből *abjekt* módjára kivetettre, mégis a rend logikájához tartozóra, a rend által teremtett Másikra.

Cixous munkássága indulásának időszaka az 1960-as évek, amikor a posztmodern és a posztstrukturalista elméletek hatására végképp elveszni látszott a teljes humanista szubjektumba, illetve az egyedi autonóm individuumba és identitásba vetett hit, ugyanakkor szintén a hatvanas évekre esik a feminizmus második hullámának a kezdete is, aminek viszont – éppen a női hang, a női identitás és általában a nőiség specifikumainak megerősítése érdekében – pontosan annak az önazonos, autonóm szubjektumnak a női tapasztalatára volt szüksége, amellyel a posztmodern leszámolni látszott. Az önazonos szubjektum mítoszát szertefoszlató posztstrukturalista elméletek ezért sokáig összeegyeztethetetlennek tündek a feminizmussal. Másrésztől azonban az ideologikusan és diszkurzívan létrehozott posztmodern decentralt szubjektum problémájának tárgyalásában elkerülhetetlennek bizonyult a nemi szerepek, a gender szempontjainak figyelembe vétele.

A szubjektivitás problémái tehát igen sajátosan vetődnek fel a női szempontokat szem előtt tartó gondolkodásban, hiszen a kortárs feminista kritika emancipációs érdekeltsége miatt egyszerre nézett szembe saját érdekérvényesítő, ideologikus helyzetének erős centrális szubjektum-teremtő igényével és a decentralt szubjektum szükségességével. Több feminista teoretikus azzal magyarázta ezt az ellentmondást, hogy a nők a *Másik* diszkurzív pozíciójába kényszerítve sosem tapasztalhatták meg a koherens, önmagát beteljesítő, egységes szubjektum helyzetét, ezért nem is haladhatták meg azt a pozíciót, melyet sohasem tudhattak magukénak. Ilyen módon az a hagyományostól eltérő szubjektum-felfogás és nőiség-kép, amely Cixous szövegeiben is megjelenik, nem lehetett ellentmondásmentesen megalkotható. A Cixous-nál megjelenő heterogén szubjektivitás nem entitásként képzelhető el, hanem paradoxonokkal terhelt és nyitott folyamatként, illetve nyelvben, diszkurzív alakzatokban formát öltő *eseményként*. A Cixous képviselte szubjektum-felfogás közeli rokonságot mutat Rosi Braidotti *nomád szubjektumával*, amely egy köztes terekben lokalizált, különös interakciókra invitált és kulturálisan megkülönböztetett, heterogén szubjektum létélményét írja le. A Cixous szövegeiben megjelenő sokarcú, állandóan elcsúszó pozíciójú szubjektum folyamatosan átlépi a szöveg és a szubjektum, az imaginárius és a szimbolikus határait, és úgy teszi lehetővé a

társadalmi nemmel ellátott női szubjektum megjelenítését, hogy szubverzív önszövegezést végez, a lacani értelemben vett Törvényt belülről forgatja fel, képes a rendszert annak saját eszközeivel kijátszani.

A cixous-i női szubjektum szempontjából szintén fontos Julia Kristeva *abjekt*-elmélete. Az abjekció lázadás mindaz ellen, ami a létezésünket fenyegeti, a nem vágyott, bukott tárgyak kivetítése. Az abjekt ambivalens, mert egyszerre jelzője mindannak, ami tisztátalan, beteg, utálatos és viszolygást kelt, elviselhetetlen vagy elgondolhatatlan, másrésztől lehet valami szent és érinthetetlen is. Mivel az így felfogott abjekt a törvény sérülékenységének a jele és fenyegeti a szimbolikus rendet, illetve éppen ezért a kiteszítottság jellemezheti, könnyen olvasható a női szubjektum metaforájaként.

III.2. A francia posztstrukturalizmus pszichoanalízis- és nyelvfelfogása

A női szubjektumról szóló elméletek markáns csoportját képezik azok, amelyek intenzív dialógust folytatnak bizonyos pszichoanalitikus elméletekkel, s ennek tükrében fogalmazzák meg nőiség-koncepciójukat. A pszichoanalízis kritikáiról érkezők gyakran beszélnek „a feminista kritikáról”, mintha a pszichoanalízisnek csupán egyfajta feminista szempontú kritikája létezne. A pszichoanalízis feminista kritikái azonban igen sokfélék (például az egyes szerzők Freud- vagy Lacan-olvasata gyakran jelentősen eltér), illetve a feminista szerzők nem kizárólag a freudi pszichoanalitikus elméletre reflektáltak – még ha arányaiban mind közül annak is szentelték a legnagyobb figyelmet. A pszichoanalízis egyéb irányai közül a tárgykapcsolat-elméletek voltak azok, amelyek igen intenzíven foglalkoztattak egyes feminista szerzőket, mások pedig hasonlóképpen erős szálakkal kötődtek Lacan és Derrida Freud-olvasatához.

A dolgozatban elemzett Cixous-szövegek esetében mindenképp előtérbe kell tenni a francia posztstrukturalizmus pszichoanalízis- és nyelvfelfogásának volt nagy szerepét. Franciaországban a pszichoanalízis egy sajátos „kevert” diszkurzusban jelent meg, amely egyszerre filozofikus, mélyen metaforizált és irodalmi. Ennek az az oka, hogy Franciaországban a freudi pszichoanalízis leghatékonyabb közvetítőjének nem a tudomány, hanem sokkal inkább az André Breton fémjelzte szürrealista költészet bizonyult. A szürrealizmus 1924-es kiáltványában Breton kijelentette, hogy a szürrealisták Freudnak köszönhették a „fényt”, vagyis azt, hogy rátaláltak egy olyan írásmódra (*automatikus írás*), amelynek alkalmazásával a költő eljuthat a „kimondott gondolathoz”, s onnan fel tudja tárni a tudattalan dimenzióját, illetve meg tudja jeleníteni alkotásaiban. A francia pszichoanalízis-recepció számára később is kulcsfontosságú maradt a nyelv és az irodalom, illetve jellemző volt rá a határszövegek létrehozása. A francia pszichoanalízis poétikus arcát talán Lacan tudta a legkifejezettebben megmutatni, s ennél fogva a Lacan-recepcióra – így Cixous Lacan-értelmezésére – is igen jellemző lett a poetizáltság és a pszichoanalitikus-irodalmi-filozófiai kevert diszkurzus.

A pszichoanalízis-felfogás jellegzetesen francia fejlődésmódjának hatása mellett a derridai dekonstrukció volt az, amely gondolkodásmódot és módszert adott a francia feministáknak a politikára, hatalomra és ellenállásra vonatkozó fogalmaik újragondolásához és a nyugati gondolkodás *fallogocentrizmusának* kritikájához. Derrida Freud- és Lacan-olvasata fontos fogalmi háttérrel kínált a nőiségről és a posztmodern szubjektumról szóló diszkurzus formálásához. Derrida szerint a szubjektumot nem megszüntetni kell, hanem dekonstruálni, mert bár kétségtelenül vannak szubjektumok és a szubjektivitásnak vannak mechanizmusai, effektusai, a szubjektum nem az, aminek mondja magát. Ez a szubjektum-

felfogás erősen hatott olyan szerzőkre, mint Cixous és Kristeva, akik szépirodalmi szövegeikben nem egyszer éppen ezt a szubjektum-dekonstrukciót valósították meg.

III.Szövegelemzések: Az írás mint szubjektumalkotás módjai Cixous munkásságában

A disszertáció hiánypótló munka kívánt lenni, hiszen Hélène Cixous rendkívül gazdag prózaírói, drámaírói és irodalomelméleti munkásságából hazánkban ez ideig alig érzékeltünk valamit. Ennek részben az az oka, hogy a magyar és európai feminista elméletírást erőteljesen befolyásoló, alakító észak-amerikai irodalomkritika ugyan régóta meghatározó és megkerülhetetlen szerzőként tartja számon Cixous-t, valójában szintén csonka recepcióról van szó, hiszen kizárólag két-három feminista szövegen keresztül foglalkoztak a Cixous-életművel, s egy-két elemzőtől (pl. Elissa Marder) eltekintve nem vették figyelembe egyéb aspektusait, érdeklődéseit. Az észak-amerikai feminista kritika hangsúlyainak hatására az európai irodalmi köztudatban Cixous-nak csak két feminista szövege kapott komolyabb figyelmet: a szubverzív *écriture féminine* szükségességét hirdető – és sokszor a végletekig félremagyarázott/félreértett – *Le rire de la Méduse* (1975), valamint a szintén 1975-ben, Catherine Clément-nel közösen publikált *La jeune née*-ből a *Sorties*, melyben Cixous a nőhöz és férfihoz kapcsolt hagyományos bináris oppozíciókból kiindulva a patriarchális diszkurzus fallocentrizmusának és logocentrizmusának megbontási lehetőségeit keresi.

A francia-maghrebi Algériából, asszimilálódott szefárd és askenázi zsidó családból származó Cixous poliglott heterogén identitása meghatározó a műveiben megjelenő szubjektum-felfogásban. Ahogy Cixous maga is több helyütt megfogalmazza, az idegenség, a száműzöttség, a különbözőség, a háború, a gyász élményei mélyen beleivódtak személyiségébe, művészetének és filozófiájának alapvető, tápláló elemeivé váltak. Eredetének, kulturális háttérének köszönhető, hogy a nyelvi-kulturális sokszínűség, a Kelet és Nyugat találkozása, a Másra, a másokra való nyitottság oly erőteljesen áthatja írásait. Regényeiben ez leginkább az önéletrajzi jellegben, a többgenerációs családi emlékezet folyamatos előhívásán, feldolgozásán keresztül érvényesül, drámáiban pedig inkább a témaválasztásban jelenik meg, a Kelet történelmének és hagyományainak megidézésében, illetve a Másik, a másság és az alárendelt fél (a nő, a nem európai, a muzulmán, a zsidó) problémáinak folyamatos felvetésében.

IV.1. Az apa nyelve

Cixous irodalmi műveinek egyik középponti figurája az *apa*, illetve a hozzá fűződő viszony. Cixous írói pályája indulásakor – és bizonyos értelemben talán később is – minden az apától ered, s az ő halála, elvesztése miatt érzett gyász, hiány a leginkább meghatározó. Cixous első apjáról szóló műve *Dedans* (Belül) címmel jelent meg 1969-ben, mely egyben legelső regénye is volt. A dolgozatban részletesen, sok idézettel elemzett *Dedans* rendkívül érdekes oldalát mutatja meg Cixous pszichoanalízis-felfogásának, aki a lacani szubjektum-elmélet átalakításával, valamint a kleini és a winnicotti tárgykapcsolat-elmélet egy-egy fogalmának metaforikus újrahasonosításával mutatja be, miként alakítja a gyermek fantáziája az elsődleges tárgyak iránti kapcsolatot, s hogyan születik az önálló szubjektum az apa személye és nyelve, illetve az apa halála utáni gyázmunka hatására. Cixous a freudi *Túl az örömele*ven dekonstruktív olvasata nyomán gondolja el a *halálöszönt*et, amelynek szerepe messze túlmutat az élet (pozitív) versus halál (negatív) bináris oppozíción – a halálöszöntön

agresszív, destruktív energiái alapvető erőként, ösztönkésztetésként ott munkálnak minden élő szervezetben. Ahogy Derrida is kifejti a *Mnémoszünében*, a „bennünk levés, a másik bennünk levése, léte” ez „a gyászba borult emlékezetben”, aminek a tragikuma abban áll, hogy „nem lehet sem magának a másoknak a szó szoros értelemben vett feltámadása (a másik meghalt, és semmi sem mentheti meg a haláltól, miként minket sem menthet meg tőle senki), sem egy nárcisztikus fantázia egyszerű beillesztése egy önmagára zárult vagy akár egy önmagával azonos szubjektivitásba.”(161.p.) Sokkal inkább arról van szó, hogy „a másik annyira megjelöli az én-t annak önmagához való viszonyában”, hogy „a gyászba borult emlékezet bennünk-levése a másik jövőségévé, a másik eljövételévé válik.”(161-162.p.) Ez alapvető mozzanata Cixous-nál a halott apa szövegbe idézésének, nyelvben és álomban való feltámasztásának, a *gyász-emlékezet-szubjektum* kapcsolat ábrázolásának. Cixous-nál a halál szubjektumalkotó ereje abból következik, hogy a másik halálában leli meg eredetét és határát, lehetőségének és lehetetlenségének feltételét. Cixous interjúiban gyakran nyilatkozott úgy, hogy apja halála készítette őt az írásra és íróvá válásra. A *Dedans* nyitójelenete alapján ez a „belül” a szeparáció előtti állapot metaforájaként értelmezhető, amikor a szelf és a másik elkülönböződése még nem történt meg. Egyszerre jelenti a preödipális testen belüliséget, ahol még nincs jelen a különbség, és jelenti az apával kialakított egységet, majd a halála miatt érzett primér hiányt, és a halott apával egy fantáziában való újraegyesülést. A teljes regény azt a folyamatot mutatja meg, melynek során az írás eleinte a gyászmunka elhalasztásának egy módja, majd egyfajta médiummá válik, amelyen keresztül túl lehet jutni a veszteségen, túl lehet élni.

A *Dedans* érdekes példája a lacani *Szimbolikus rend* metaforikus átértelmezésére. A lacani elméletet idézi a regényben a nyelv kulcsszerepe az Én kialakulásában. Cixous szövegében azonban a gyermeki fantáziában megfordulnak a szülői szerepek, az apa lesz az anya. Nem az anyai imaginárius rendből való kiszakadás és az Apa törvénye által uralt szimbolikusba való belépés történik meg a nyelv által. Az apa úgy jelenítődik meg lánya emlékezetében, mint aki az első szimbiotikus kapcsolat volt gyermekkorában, hozzá kötődik az egység képe egy apa-lánya duálunióban. Az apa visszavonhatatlan eltűnése, fizikai hiánya, halála indítja el a szeparációt, hirtelen megtörténik az egységből, a „belül”-ből való kiszakadás. A gyermeki Én nem akarja elfogadni az apa halálát, elutasítja a valóságot és visszavágyik az apjával való fantáziált preödipális egységbe, ahol nincs hiány, nincs szeparáció, nincs nyelv. A halott apával való újraegyesülés az álomban valósul meg.

Az apához való viszony és az eredet problémája fogalmazódik újra a *La Venue à l'écriture* (Elérkezés az íráshoz) című esszében is, amely Cixous 1976-ban írott vallomása szüleiről, de főként az apjához fűződő szerelemről és arról, hogy valójában ez a szerelem, majd az apa halálával e szerelem tragikus elvesztése motiválta, hogy egyáltalán írni kezdett. Ebben a szövegben Cixous visszatér az apától születő *szelf* témájára és a szülői szerepcserére, illetve itt is központi szerepet kap a nyelv mint a szövegekből táplálkozó szelf túlélő eszköze.

IV.2. Önéletrajzi fikciók

Cixous szerint minden írás szükségszerűen önéletrajzi, az *élet-mint-fikció* maga egy végeérhetetlen szöveg, s minden szövegben vannak tudattalan dimenziók. Cixous munkásságában mindig erőteljesen jelen volt a biográfiai hajlam, vagyis eme tudattalan dimenziók feltárásának, pszichoanalizálásának a vágya: már első esszékötetétől (*Le Prénom de Dieu*, 1967) fogva, a magyarul is olvasható *Egy igazi kert* (Un vrai jardin, 1971) előtt megjelent három regényében is erős az önéletrajzi szál, de későbbi novelláiban, regényeiben

és drámáiban is számos önéletrajzi elem található, általában valamilyen fikció keretei között. Az önéletrajzi elemek használata igen szabad, a fikció és a referencialitás keveredése nagyon erős és esetleges ezekben a szövegekben, de az olvasó – ahogy Lejeune találóan megfogalmazza – nem tehet másként, mint hogy önéletírásként olvassa az „autofikciókat”, olyan önéletírásokként, amelyek nyakatekert utat választanak az igazsághoz.

A Cixous-hoz hasonló származású Derrida szerint az algériai zsidó közösségből örökölt azonosságzavar „egyszerre gátolja és gerjeszti az emlékezés vágyát”, s bizonyos értelemben lehetetlenné teszi a „letisztult önéletrajzot, a klasszikus értelemben vett emlékiratot” (*A másik egynyelvűsége*, 34.p.), de mindenképpen arra ösztönzi az onnan származót, hogy „szelfközpontú” szövegeket írjon, és folyamatosan a *Ki vagyok én?* kérdésre keresse a választ. Az algériai gyermekévek számos traumát okoztak mindkettejük számára, melyeknek feldolgozását több önéletrajzi-jellegű írásukban megkísérelték, s egyáltalán magában az *írásban* mint terápiás elfoglaltságában, így számos más szövegükben találunk rejtett életrajzi utalásokat. A dolgozat Cixous és Derrida barátságáról, önéletírásáról, valamint egymásról és egymásnak szóló, közösen írt és egymást pszichoanalizáló szövegeiről (pl. *Portrait de Jacques Derrida en Jeune Saint Juif*, 2001) szóló fejezete részletesen taglalja ezt a kérdést, főként Cixous-nak az ifjú Derridáról írott portrékönyve alapján. Derrida saját szövegeiről azt vallotta, hogy azok szelfközpontúak: mindig a saját szelfjét akarta elérni és megfejteni, de mindig csak mások szövegeihez jutott el. Ha Derrida mint szerző a saját életét és önmagát próbálta folyvást kimondani, ez adja az alapot az olvasónak, ebben az esetben Cixous-nak, aki már egy tudattalan értelmet keres, hogy metaforikusan olvassa vissza Derrida életének mozzanatait a szövegeiből. Cixous esete Derrida önírásával és ifjúkori portréjával hasonló ahhoz, amiről Lejeune beszél, miszerint egy önarckép vagy egy egyszerű arckép előtt az ember azt látja és éli újra, amikor saját maga áll a tükör előtt, azaz, hogy „ő is Én [Moi], vagy mondjuk így ...*tudattalan* (ça)”. (*Egy önarckép előtt*, 171. p.) Cixous Derrida-portréján keresztül végig önmagáról is beszél, ami emlékeztet a tükrös helyzetre, a másik lényén keresztül való önteremtésre, az imaginárius sajátos viszonyaira épülő lacaniánus szubjektum-fogalomra. Cixous Derrida-könyve a derridai lélek mélyrétegeit kísérli meg feltárni és megörökíteni mint a tanulmányozott és szorosán hozzá tartozó Másik portréját, miközben saját önarcképének a töredékei is kirajzolódnak. A készülő portré kétszeresen is szelf-reprezentáció.

Az önéletrajzi fikció igen fontos szerep jut Cixous egy másik prózai művében, az *Egy igazi kertben* is. A mű alapkérdése a *Ki vagyok én?* Fókuszában az áll, hogy kik azok, akik személyiségének a tükörben meg tudom alkotni önmagamat (a szelfem vágyott egész-ségét), akikhez képest meghatározható az identitásom, az önazonosságom. Az eredetproblémát viszi végig a szövegben a név kérdése. Az elbeszélő Én, aki egy kisfiú, aki számtalanszor utal arra, hogy megszűnik létezni, ha senki nem hívja a nevén, az Apa nevén, s hogy éppen ettől való félelmében néha kimondja a saját nevét. A kert maga, amelyet az elbeszélő Én olykor megszemélyesít, szintén névtelen. A név kérdésének ilyen módon való tematizálása egyaránt utalás Derridára és Lacanra.

A regény narrációja az álomnyelv fragmentáltságához, szimbolikusságához és retorikai stratégiáihoz hasonlít. Az álom a freudi értelmezés szerint a tudattalan tartalmakat segít megérteni. Itt egyrészt a szubjektum önfeltárását, határainak kitérését jelenti, másrészt az Én titkainak feltárója is, segítségével mélyebb, igazabb énjét ismeri meg az álmodó, s teljesülni látszanak a vágyai. Az *Egy igazi kert* szövegében álomképszerű jelenetekben tárulnak eléink egy gyermek félelmei, szorongásai, fantáziái, s mindenek előtt a hiányzó, visszavárt apa szellemszerű alakja, valamint a bölcsőde helyszínéül is szolgáló kertben

megjelenő dadusok anyapótlék figurái a hangsúlyosak. Az elbeszélés álomszerűségét fokozza az elbeszélő identifikációjának a váltakozása: hol ő van benne a paradicsomi kertben mint gyermek, máskor pedig ő maga a kert, a szubsztanciájuk egyé olvad. Ez a narrációs technika a szubjektum szétszóródását eredményezi. Sok minden egyidejűleg közeli és távoli az elbeszélő Én számára, de nem tudja magát félelem nélkül átadni ennek a szétszóródásnak, hogy megértse, mi történik vele, benne.

Az az Én, aki emlékezik, csakúgy, mint az, aki álmodik, önmagát az álomban szétszóródva találja meg, függetlenül a nyilvánvaló távolságtól. Egyidejűleg közel és távol lenni, egy bizonyos szétszóródás hatásának elszenvedését jelenti. Ahogy Freud is állítja, az álmokat csak akkor érthetjük meg, ha egy olyan formának tekintjük, amelyben az Én átadja magát az efféle szétszóródásnak, ami kijelöli az álom terét és a tudattalanét. Akárcsak egy színpad, ez a tér viszonylag behatárolt, kijelölt, egyedüli. De a határai sohasem rögzítettek véglegesen, mivel nyitva kell álljon a Másik számára, anélkül, hogy őt is körülvenné. Az így felfogott álom-téma visszatér és különösen fontos szerepet kap Cixous újabb műveiben is. A *Les Rêveries de la femme sauvage: scènes primitives* (Egy vad nő álmodozásai: ősjelenetek, 2000) poétikus fikcióban köti össze az eredet három jelentésmezőjét: utal a szülőföldre, Algériára, amelyet (az ország grammatikai nemén túl is) nőként személyesít meg, utal a családtól örökölt zsidó eredetre, és a szülők szerelmére, az ősjelenetre mint eredetre. Szintén álomtémát feldolgozó Cixous-könyv a *Réve je te dis* (Azt mondom, álmodj!, 2003), amelyben többek között Derrida alakja kerül felidézésre. Az álmértelmezések megjelenítésének szintjén ezek a szövegek is kapcsolódnak a pszichoanalízishez. Leginkább Freud *Gradiva*-elemzésének nyomait vélhetjük bennük felfedezni, hiszen Cixous arra mutat rá, ami Freudot is érdekelte: a szépirodalmi műben olvasható, költött álmok ugyanúgy megfejthetőek, mint a valódiak, ugyanazok a tudattalan mechanizmusok működnek bennük, mint a „valós” álommunkában.

IV.3. A nemi különbözőség írása, az *écriture féminine* mint női diszkurzus

A Cixous-t leginkább foglalkoztató kérdések egyike a *különbözőség* problémája, ezen belül a nemi különbözőségről sok éven át több írása született. „Írni annyit tesz, mint dolgozni a «köztesben», vallatni az «azonos» és a «más» folyamatát, ami nélkül semmi sem létezik.” – fogalmazza meg *A medúza nevetésében* (367.p.).

Noha sosem alakított ki egy tiszta, egységes elméletet a nőiséggel kapcsolatban, Cixous intenzív dialógust folytatott egyes filozófiai és pszichoanalitikus koncepciókkal, hogy rámutasson a sztereotípiák és a patriarchális hagyományok nyomaira az uralkodó diszkurzusokban, miközben sok megfontolásukat fel is használta, átírta a saját céljainak és szempontjainak megfelelően. Ebben a dialógusban különösen a derridai dekonstrukció, valamint egyes pszichoanalitikus elméletek (főként Lacan, Freud, Melanie Klein és Winnicott) hatottak rá a legerőteljesebben.

Cixous világszerte legismertebb feminista elméleti szövege *A medúza nevetése* (*Le rire de la Méduse*, 1976), egy feminista mozgalmi kiáltvány stílusában írt, ugyanakkor rendkívül poétikus, számos metaforával, irodalmi és pszichoanalitikus utalással fűszerezett szöveg, amely jogokat követel a női szubjektum önkifejezése és diszkurzusa, vagyis az *écriture féminine* számára. Általában meglehetősen leegyszerűsítő módon „női írásnak” szokták fordítani az *écriture féminine*-t – hiszen szó szerint valóban ezt jelenti. Látnunk kell azonban, hogy itt egy, a lacanival vetekedő, nagyon erősen metaforikus elméletről van szó, amit már a freudi Medúza-értelmezésre utaló cím is implikál. Cixous-nál a nevető Medúza a férfi

számára kasztráló női hatalmat jelképezi, akár csak Freudnál, aki a medúzafejet a kasztrációs félelem szimbólumaként határozta meg. A medúzafej ilyenén értelmezése alkalmat ad a Fallosz jelentésének a nőiség felől való újraolvasására, hiszen Freud azt magyarázza, hogy aki kővé válik, a medúza levágott feje miatt és láttára válik azzá, vagyis az anya miatt, ha látni engedi nemi szervét mint a hiány helyét. Az anyánál meglévő péniszhiány ténye a legnagyobb trauma. Cixous azért szerepelteti kiáltványában Medúzát, mert rájátszik a félelmet keltő fallikus anya freudi értelmezésére, utalva a patriarchális tradíció fallogocentrikus nőértelmezésére. Emellett Cixous felidézi Lacannak a tekintetről szóló szemináriumait is, melyek a „viszonzott női tekintet” és a kasztrációs félelem közötti kapcsolatra világítanak rá.

Cixous a szövegben több helyütt utal arra, hogy az *écriture féminine* sok férfiban olyan reakciót kelt, mint a freudi medúzafej-értelmezésben a fallikus anya nemi szerve. „Az igazi női szövegek, a női nemiséget kifejező szövegek nem szereznek örömet nekik; félelemmel, undorral töltik el őket.” A férfi fél attól, hogy megváltoznak az erőviszonyok, hogy már nem tudja megjeleníteni magát mint „gyarmatosító férfiasságot”, amely a nőt passzív, „behatolásra és békítésre temett fekete kontinenst képzel el (...) és retteg attól, hogy a nő megszerzi őt, hogy elvész.” (359.p.)

Az *écriture féminine* eszköz a nőt alárendelő politikai, szociális, kulturális rend megdöntésére vagy legalábbis megkérdőjelezésére. Számára az írás gyakorlása maga is hatalom, általa alakulhat a nő a kultúra, a társadalom autonóm és önazonos, cselekvő, diszkurzív alanyává. Cixous-t az írásnak az ilyen értelemben vett szubjektumalkotó ereje érdekli, amikor az *écriture féminine* szükségességéről ír.

Az *écriture féminine*-elmélet fontos kiindulópontja a lacani pszichoanalízis szubjektum-elmélete, amely az önálló szubjektum megformálódását, a nyelv és a társadalmi normák elsajátítását a paternális-fallikus identifikációhoz köti, miközben az anyai minőség szerepét háttérbe szorítja. A kérdés ilyen módon az lesz, hogy vajon tetten érhető-e egyáltalán a női a nyelvben, illetve a Szimbolikusban, és mi a szerepe az azt megelőző/megalapozó anyai Imagináriusnak. Ehhez kapcsolódik Cixous metaforikus elméletének központi trópusa, a fehér tintával (anyatejjel) íródó *écriture féminine*, mellyel a női lét speciális tartalmi fejeződnék ki. Az anyai ösztön, az anyatejjel való metaforikus női nyelven való, nőiségből táplálkozó írás aktusa Cixous szerint megvalósíthatja a nő cenzúramentes önkifejezését.

Cixous Derrida nyomán rámutat arra, hogy a fallogocentrikus freudi és lacani szubjektumelmélet része a nyugati kultúra és gondolkodás *fallogocentrizmusának*, megmutatkozik bennük az az átfogó kulturális attitűd – a nőit elnyomó *férfi elv* –, amelyet az alapvetően patriarchális meghatározottságú nyugat-európai tradíció kialakított. Cixous mindenekelőtt a nő által formált diszkurzussal látta megingathatónak mindezt. Cixous szerint a fallogocentrizmus a patriarchális diszkurzus magva, a férfi gesztusa, aki minden érték középpontjába a falloszt, saját hatalmát, nemét, diszkurzusát helyezi. A nőnek „hagyományosan” az alárendeltség marad, ami a szereplehetőségeire, szubjektumpozíciójára és diszkurzív lehetőségeire is rányomja a bélyegét. Cixous szerint az „igazi nőt” – amilyen a nő valójában, a róla férfiak által kialakított hamis képzetekkel szemben, és amilyennek csakis ő maga beszélheti el saját magát – a fallogocentrikus hagyomány cenzúra alatt tartotta. E cenzúra feloldása az *écriture féminine* által lehetséges, vagyis egy olyan írásaktussal, „amely nemcsak meg fogja valósítani a nő cenzúráról mentesített kapcsolatát tulajdon szexualitásával, női létével, utat nyitván saját erejéhez, de vissza is fogja adni neki tulajdonait, örömeit, szerveit, pecsét alatt tartott hatalmas testi birodalmait, ki fogja szakítani a mózesi struktúrákból, ahol mindig csak a bűnös szerepe jutott neki. (...) Mindez annak a – róla szóló – csodálatos szövegnek a felszabadulásával jön létre, melyet a nőnek sürgősen meg kell

tanulnia beszélni.” (363.p.) A cenzúra azonosítására Cixous megjelöli az egyik legfontosabb diszkurzust, amellyel szembehelyezkedik, és amelyből egyszersmind táplálkozik szépirodalmi alkotásaiban: a freudi és lacani pszichoanalízist, amely elfojtja a nőiséget és megerősíti a fennálló maszkulin rendet. Nem véletlen, hogy ennek kapcsán éppen Dóra alakját idézi fel Cixous, aki a freudi analízis elutasításával a női ellenállást jelképezi számára és hisztériájával a patriarchális rend elnyomása ellen lázad. Ez a lázadás és ellenállás utat nyit az önálló női szubjektumnak. Dóra, akit Freud példaként mutat fel, azzá válik Cixous-nál is, csak fordított előjellel.

Cixous elképzelése szerint az *écriture féminine* egy újfajta viszony a „Mi a nő?” kérdéséhez, egy olyan diszkurzus, amelyet a női szubjektivitás, szexualitás és nyelv kapcsán írnak, azaz egy élő, intenzív és tudattalan metafolyamat, amelyet az írás gyakorlatán keresztül lehet kibontani, és ezen írás segítségével „törnek fel a tudattalan hatalmas erőforrásai”. (363.p.). Cixous a lacani Szimbolikusra utalva hangsúlyozza, hogy a feminin minőség hiányzik a nyelv patriarchális rendjéből, s csak negatív formájában jelenik meg. Az *écriture féminine* ebben a kontextusban tehát nem pusztán a nőről szóló írás, szöveg, hanem leginkább egy olyan medialitás, beszédmód, amelyen keresztül a nőiség valósága mint olyan egyáltalán artikulálható. Vagyis nemcsak a szó szerint vett szövegírás lehet *écriture féminine*, hanem bármiféle női önkifejezési mód, önmegvalósítás. A szövegek azonban elsőbbséget élveznek e téren, ezt nevezi Toril Moi a *nőiség textualizálódásának*, amely uralkodóvá vált a feminista diszkurzusban. (*Sexual/Textual Politics*, 114.p.)

A pszichoanalízis szempontjából legfontosabb probléma *A Medúza nevetése* kapcsán, hogy Cixous *écriture féminine*-je egy sajátosan *női libidót* akar felmutatni. Ehhez felhasználja Lacan imaginárius-konceptióját, és saját eszközeivel, belülről kezdi ki azt. Lacan koncepciójára ugyanis jellemző, hogy a gyermek fejlődésének legkorábbi szakaszában a gyermek belső perspektívájából ábrázolja az imagináriust. Ebben az értelemben az anyával való imaginárius egységben annak kellene kifejezésre jutnia, amit a gyermek megtapasztal, mielőtt megtanulná az „Én vagyok” mondását. A preödipális fázisra jellemző továbbá, hogy élményvilágában még nem mutatkozik különbség a lányok és a fiúk között. Ilyen alapon azonban nehéz a női libidó kialakulását elképzelni. Cixous azt a megoldást választja, hogy perspektívát vált és a nő, az anya szemszögéből beszél egy olyan imaginárius egységről, amely túl van az „én vagyok/te vagy” megkülönböztetésen. Cixous mindehhez újraértelmezi a lány gyermekkori fejlődését is. Az ödipális fázis kezdetét azzal írja le, hogy a lányt önmegtagadásra kényszerítik. Ha ki is alakul szégyenérzete, az nem a pénisznélküliség mint hiány elrejtési vágyán alapul, hanem azon, hogy a fallogocentrikus beállítottságú környezet arra kényszeríti, tekintse illetlennek saját spontaneitását és erejét. A lány az ödipális fázisban tehát azért kerül válságba, mert úgy hiszi, hogy libidinózus és kreatív énjét a halál fenyegeti. Cixous szerint a lányok a szankcióktól való minden fenyegetettség közepette is képesek egy bizonyos fokú ellenállásra. Számára ez az ellenálló nő köszön vissza Dóra alakjában is. Ennek szellemében írt is egy drámát *Portrait de Dora* (Dóra portréja, 1976) címen, amely a freudi esettanulmány női lázadást középpontba állító, feminista szempontú átértelmezése. A disszertációban külön fejezet foglalkozik a Dóra-dráma elemzésével, illetve a freudi esettanulmánnyal való összevetésével.

IV.4. A heterogén női szubjektum önszövegezése

Cixous *LA* (1976) című regénye tipikus példája a heterogén női szubjektum önszövegezésének és kísérlet az anyai Imaginárius felfedezésére. A „LA” egy ismeretlen

belső női univerzumról, „az” (vagyis *ça*, tudattalan), amelyik „ott van” minden nőben elfojtva, eltemetve és felfedezésre, feltárásra, megszólaltatásra várva, így egyfajta női tudattalant implikál. Cixous nem állítja, hogy létezne női tudattalan, de a regény nagyon összetett nőábrázolásából mégis egy női tudattalan-szerű struktúra rajzolódik ki, és a történetben ennek a LA-nak a pszichoanalízisa (önanalízisa) folyik. Ahogy az analízisben az analizált tudattalanja egy széttöredezett szubjektumot tár elénk, úgy a LA a széttöredezett női szubjektum története.

Ahogy a *Dedans* szinte kizárólag az apáról szól, a LA úgy állítja középpontba az anyát. A LA-ban az anya folyamatos jelenléte az, ami lehetővé teszi a szelf (újjá)születését. Ez az anya egyszerre az „anya, aki lefekteti a törvényt” és „az anya, akivé válnom kell”. A LA-ban a nyelv szintén központi jelentőségű a szelf formálódásában, de itt egyértelműen az anya ajándéka. Ez a nyelv olyan, mint az *écriture féminine*, egy túlradó, polimorf, pulzionális jelentőáramlás. Ez az anyai pulzionális járja át a regény narratív szerkezetét, elviszi az Én-t a törvény, a racionalitás összefüggésein túlra, tehát a lacani Imaginárius továbbgondolásaként értelmezhetjük. Ez a nyelv teszi képessé az Én-t, hogy uralja a hiányt, éppen úgy, ahogy az a freudi *Fort!-Da!* epizódban megjelenik.

A LA a nő jelképes belső utazását mutatja be a saját halálán túlra, a túlvilágra, önmaga több nőben való újjászül(et)éséig, akiknek mindegyike saját maga egy darabja. Ez a heterogén női szubjektum az újonnan született nő (*La jeune née*), az igazi nő, az önmagáról beszélő, önfelfedező női szubjektum, aki egy álomszerű belső utazás során saját, önmaga számára is ismeretlen rejtelmek felé fordul, és keresi önmaga másikat (*elle-autres*). A LA-ban való utazás mint belső tapasztalat teszi lehetővé a nő számára, hogy előrehaladjon önismeretében és közelebb kerüljön saját nőiségéhez, felfedezze saját belső univerzumát és teljesebb módon meg tudja élni nőiségét, megtalálja a harmóniát önmagával. Ez a belső utazás nemcsak a női megújulás és újjászületés feltétele, hanem ez teszi lehetővé azt is, hogy a nőt önmaga és mások előtt sikerüljön szubjektumként (f)elismer(tet)ni. A LA felforgatóan heterogén és anyaian szolidáris szubjektumként határozza meg önmagát, aki a szépirodalmi mű fikcióján keresztül írója és olvasója számára egyaránt felfedi azt a sokoldalú intimitást, érzelmi közösséget, mely lehetővé teszi, hogy megértsük (mint ember és analitikus) a többi embert – önmagunkban is fellelhető fájdalmukat, perverzitásukat, halálvágyukat.

Cixous heterogén női szubjektumról szóló másik nagyon fontos szövege a *Les autoportraits d'une aveugle* (Egy vak nő önarcképei – *Jours de l'an*, 1990) című esszé. Cixous a vak nő történetével a női ön(arckép)írás nehézségeit érzékelteti, amit áthat az önarckép (self-portrait) és a szelf teljességének látszatából és a széttöredezettsége, szétesettsége tapasztalatából adódó tragikum. Másrészt ebben az (ön)arcképben ott rejlik a torzítás és a visszatérés az elfojtott tartalmakhoz, amelyeknek szimptomatikus formája az írás metaforája. Ez az írásfelfogás erős szálakkal kötődik Derrida dekonstrukciós elméletéhez, amely a tudattalan fogalmát azonosítja a dekonstrukciós írás fogalmával (*Freud és az írás színtere*).

Cixous női szubjektum leírására használt metonímiái, allegóriái, rímei, alliterációi és szójátékai, a pókhálószerűen egymásba szövődő történetek folyamatos mozgásban tartják a szöveget, s felszabadítják a nyelvet a ráakódott jelentés merevségétől. Cixous a nyelv, a nyelvi játék felől látszólag dekonstruálja és rongálja a női arcot, miközben új, sokkal összetettebb és jelentésgazdagabb énstruktúrát hoz létre, és rámutat a mögöttes és nagyon is fontos tudattalan tartalmakra, önkép-torzító mozgásokra. Az *Egy vak nő önarcképei* ilyen értelemben egy szétírt szöveg, történetelen történet, nincs elmesélhető tartalma, nincs lineárisan vezetett, fabulával és szüzsével visszaadható történetmagja, csak író-nőkről (a

narrátorról, valamint Clarice Lispectorról és Marina Cvetajeváról) szóló ide-oda csapongó történettöredékek laza szövedéke.

Az a vak nő, akiről az *Egy vak nő önarcképei* szól, átvitt értelemben, önmagára vak. Úgy keresi (író)női identitásának kibontakoztatási lehetőségeit, a nagy történetet, amelyet meg akar írni, hogy más szerzők szövegeihez tér vissza mint autentikusnak vélt forrásokhoz, és eközben megérzi bennük a szétesettség és a teljességlátszat konfliktusának tragikumát: a tudattalan torzításokat, amelyek a hiányt, a félelmet, a betegséget és a halált írás formájában uralják. Cixous szerint a női írás és azon keresztül a női szubjektum megértéséhez a női test, a női vágystruktúra felé nyitás adhat kulcsot. A női test egyfajta piktogramként fogható fel: azzal, hogy a női szubjektum önmagát írja, visszatér a testéhez, és létrejön az írásaktus, melynek segítségével a test és a tudattalan „hallatja magát”.

Cixous szövegében a női nyelv, a női írás maga beszél, létrehozva egy sokdimenziós teret, idézetek szövedékét. Női alkotói élettörténetek és ezen alkotók műveinek nőalakjai válnak idézetekké, vendégszövegekké, s alkotnak egy félig valós alapokon nyugvó, félig fikcionált világot. Az ő arcképeiből áll össze az önarcképek sorozata a heterogén női szubjektumról.

Cixous szövegei mélyen poétikusak – szépíróként nyúl a feminizmus, a női szubjektum és általában a szubjektum eredete témájához is, a filozófia, irodalom és pszichoanalízis közötti határszövegeket hozva létre. Ezek a határszövegek alkalmasak arra, hogy problematizálják a szubjektum pozícióit meghatározó diszkurzust és nyelvet.

A disszertációban elemzett cixous-i textualitás lehetőségeket mutat be arra, hogy mint formálódhat az önazonos és autonóm, alanyi, cselekvő, beszélő, az önmagáról szóló diszkurzust alakító szubjektum. Ugyanakkor az említett írásokban meg is kérdőjeleződik a centrális szubjektum lehetősége: a fikció segítségével mindig egy köztes terekben lokalizált, különös interakciókra invitált és kulturálisan megkülönböztetett, heterogén, poliglott, otthontalan, „nomád szubjektum” lételménye fogalmazódik meg.

Válogatott bibliográfia

- ANZIEU, Annie: *La femme sans qualité – Esquisse psychanalytique de la féminité*. Montrouge: Dunod, 1997.
- ARMEL, Alette (szerk.): *Du mot à la vie: un dialogue entre Jacques Derrida et Hélène Cixous*. = Magazine littéraire, 2004/4. 22-29.
- BELSEY, Catherine: *A szubjektum megszólítása*. = Helikon, 1995/1-2. 14-35.
- BRAIDOTTI, Rosi: *Nomadic Subjects – Embodiment and Sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. New York: Columbia UP, 1994.
- BUTLER, Judith: *Esetleges alapok: A feminizmus és a „posztmodern” kérdés*. In: Csabai Márta, Erős Ferenc (szerk.): *Freud titokzatos tárgya: Pszichoanalízis és női szexualitás*. Budapest: Új Mandátum, 1997. 256-274.
- CHODOROW, Nancy: *A feminizmus és a pszichoanalitikus elmélet*. Budapest: Új Mandátum, 2000.
- CIXOUS, Hélène: *Ce qui a l'air de quoi*. In: Marta Segarra (szerk.): *L'événement comme écriture. Cixous et Derrida se lisant*. Paris: Campagne-Première, 2007. 11-70.
- CIXOUS, Hélène: *De la scène de l'Inconscient à la scène de l'Histoire*. In: Hélène Cixous, *Chemins d'une écriture. Textes réunis et présentés par Rossum-Guyon, Françoise van – Diaz-Diocaretz, Myriam*. Paris: Presses Universitaires de Vincennes – Amsterdam: Rodopi, 1990.
- CIXOUS, Hélène: *Dedans*. Paris: Grasset, 1969.
- CIXOUS, Hélène: *Egy igazi kert*. Ford. Bánföldi Tibor. Budapest: Bánföldi Tibor, 2007.
- CIXOUS, Hélène: *Jours de l'an*. Paris: Des femmes, 1990.
- CIXOUS, Hélène: *LA*. Paris: Gallimard, 1976.
- CIXOUS, Hélène: *La fiction et ses fantômes. Une lecture de l'Unheimliche de Freud*. = Poétique, 10. 199-216.
- CIXOUS, Hélène: *Le Nom d'Œdipe: Chant du corps interdit*. Paris: Des femme, 1978.
- CIXOUS, Hélène: *A medúza nevetése*. In: Kis Attila Atilla, Kovács Sándor, Odorics Ferenc (szerk.): *Testes könyv II.* Szeged: Ictus, 1997. 357-380.
- CIXOUS, Hélène: *OR: Les lettres de mon père*. Paris: Des femmes, 1997.
- CIXOUS, Hélène: *Portrait de Jacques Derrida en Jeune Saint Juif*. Paris: Galilée, 2001
- CIXOUS, Hélène: *La Venue à l'écriture*. In: Uő.: *Entre l'écriture*. Paris: Des femmes, 1986.
- CIXOUS, Hélène – CALLE-GRUBER, Mireille: *Rootprints: Memory and Life Writing*. London; New York: Routledge, 1997.
- CIXOUS, Hélène – CLÉMENT, Catherine: *La jeune née*. Paris: Union générale d'éditions, 1975.
- CIXOUS, Hélène – DERRIDA, Jacques: *Voiles*. Paris: Galilée, 1998.
- CONLEY, Verena Andermatt: *Hélène Cixous: Writing the Feminine*. Lincoln; London: University of Nebraska Press, cop. 1991.
- CSABAI Márta, ERŐS Ferenc (szerk.): *Freud titokzatos tárgya: Pszichoanalízis és női szexualitás*. Budapest: Új Mandátum, 1997.
- DERRIDA, Jacques: *Freud és az írás színtere*. In: Erős F. – Bókay A. (szerk.): *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Budapest: Filum, 1998. 274-284.
- DERRIDA, Jacques: *Az igazság postása*. In: Kis Attila Atilla – Kovács Sándor – Odorics Ferenc (szerk.): *Testes könyv II.* Szeged: Ictus, 1997. 439-524.
- DERRIDA, Jacques: *Könyvkívület (Előszók)* = Alföld, 1997. december, 38-57.
- DERRIDA, Jacques: *La carte postale: De Socrate à Freud et au-delà*. Paris: Aubier-Flammarion, 1980.
- DERRIDA, Jacques: *A másik egynyelvűsége avagy az eredetpoézis*. Pécs: Jelenkor, 2005.

- DERRIDA, Jacques: *Mémoires d'aveugle: L'autoportrait et autres ruines*. Párizs: Réunion des musées nationaux, 1990.
- DERRIDA, Jacques: *Mnémoszüné*. = Pompeji, 1997/2-3. 148-180.
- DERRIDA, Jacques: *Résistances de la psychanalyse*. Paris: Galilée, 1996.
- ERDÉLYI Ildikó: *Tudomány és művészet kölcsönhatása a francia pszichoanalízisben. Metaforikus elméletek*. = Thalassa, 2008/4. 63-86.
- FELMAN, Shoshana: *Jacques Lacan and the Adventure of Insight: Psychoanalysis in Contemporary Culture*. Cambridge; London: Harvard University Press, 1987.
- FONAGY, Peter – TARGET, Mary: *Pszichoanalitikus elméletek a fejlődési pszichopatológia tükrében*. Budapest: Gondolat, 2005.
- FREUD, Sigmund: *A Patkányember: Négy klinikai esettanulmány*. Budapest: Akadémiai K., 1999.
- GROSZ, Elizabeth: *Jacques Lacan: A Feminist Introduction*. London; New York: Routledge, 1990.
- GUÉGAN FISHER, Claudine: *La cosmogonie d' Hélène Cixous*. Amsterdam: Rodopi, 1988.
- HENDRICKS, Christina – OLIVER, Kelly (eds.): *Language and Liberation: Feminism, Philosophy and Language*. New York: State University of New York Press, 1999.
- IRIGARAY, Luce: *Ce sexe qui n'en est pas un*. Paris: Minuit, 1977.
- IRIGARAY, Luce: *A diszkurzus hatalma, a nőiség alárendeltsége*. In: Bókay et al. (szerk.): *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*. Budapest: Osiris, 2002. 486-487.
- JAGGAR, Alison M. – YOUNG, Iris Marion (eds.): *A Companion to Feminist Philosophy*. Oxford: Blackwell, 1998.
- KENDE Anna: *Anyaság a pszichoanalízisben. Lehetséges következtetések a nő mint szubjektum szemszögéből*. = Thalassa, 2005/1. 63-82.
- KOFMAN, Sarah: *L'enigme de la femme: la femme dans les textes de Freud*. Paris: Galilée, 1983.
- KRISTEVA, Julia: *Le Génie féminin. Tome I-III: Hannah Arendt; Melanie Klein; Colette*. Paris: Fayard, 1999-2000.
- KRISTEVA, Julia: *Egyik identitásból a Másik(ba)*. = Helikon, 1995/1-2. 62-79.
- KRISTEVA, Julia: *A nők ideje*. In: Kis Attila Atilla – Kovács Sándor – Odorics Ferenc (szerk.): *Testes könyv II*. Szeged: Ictus, 1997. 327-356.
- KRISTEVA, Julia: *A rendszer és a beszélő szubjektum*. In: Kiss Attila Atilla – Kovács Sándor – Odorics Ferenc (szerk.): *Testes könyv II*. Szeged: Ictus, 1997. 255-267.
- LACAN, Jacques: *A fallosz jelentése*. = Café Babel, 1998/3. 51-56.
- LACAN, Jacques: *A tükör-stádium mint az én funkciójának kialakítója, ahogyan ezt a pszichoanalitikus tapasztalat feltárja számunkra*. = Thalassa, 1993/2. 5-11.
- LEJEUNE, Philippe: *Egy önarckép előtt*. In: Uő.: *Önéletírás, élettörténet, napló*. Szerk. Z. Varga Zoltán. Budapest: L'Harmattan, 2003.
- MEKIS D. János – VARGA Zoltán, Z. (szerk.): *Írott és olvasott identitás. Az önéletrajzi műfajok kontextusai*. Budapest: L'Harmattan; PTE Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszék, 2008.
- MITCHELL, Juliet: *Jacques Lacan és a női szexualitás*. = Thalassa, 1996/1. 53-76.
- MITCHELL, Juliet: *Trauma, felismerés és a nyelv helye*. = Thalassa, 1999/2-3. 83-106.
- MOI Toril: *Férfiuralom: Szexualitás és episztemológia Freud Dórájában*. = Thalassa, 1996/1. 21-36.
- MOI, Toril: *Sexual/Textual Politics. Feminist Literary Theory*. London; New York: Routledge, é.n.

- MOI, Toril: *What is a Woman? And Other Essays*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- NAGL-DOCEKAL, Herta: *Feminista filozófia: Eredmények, problémák, perspektívák*. Budapest: Áron, 2006.
- NANCY, Jean-Luc: *Egy portré tekintete (Az önálló portré)*. = Helikon, 2007/1-2. 145-155.
- NEGRÓN, Mara (ed.): *Lectures de la différence sexuelle*. Paris: Des femmes, 1994.
- ORBÁN Jolán: *Derrida írás-fordulata*. Pécs: Jelenkor, 1994.
- ORBÁN Jolán: *Freud különböző olvasatai: Lacan és Derrida*. = Thalassa, 1997/1. 72-99.
- ORBÁN Jolán: *Filozófiai önéletrajzok – Derrida, Nietzsche, Szókratész*. = Világosság, 2007/1. 71-81.
- SEGARRA, Marta: *Hélène Cixous et Jacques Derrida*. In: *Lengua por venir*. Szerk. M. Segarra. Barcelona: Icaria, 2004.
- SÉLLEI Nóra (szerk.): *A feminizmus találkozása a (poszt)modernnel*. Debrecen: Csokonai, 2005.
- SÉLLEI Nóra (szerk.): *A nő mint szubjektum, a női szubjektum*. Debrecen: Kossuth, 2007.
- SELLERS, Susan: *Hélène Cixous: Authorship, Autobiography and Love*. Cambridge: Polity Press; Oxford: Blackwell, 1996.
- SELLERS, Susan (szerk.): *The Hélène Cixous Reader*. London; New York: Routledge, 1994.
- SMITH, Sidonie – WATSON, Julia (eds.): *Women, Autobiography, Theory. A Reader*. Madison: University of Wisconsin Press, 1998.
- SOLER, Colette: *Ce que Lacan disait des femmes: Etude de psychanalyse*. Paris: Edition du champ lacanien, 2003.
- STEVENS, Christa: *L'écriture solaire d'Hélène Cixous: Travail du texte et histoires du sujet dans Portrait du soleil*. Amsterdam: Rodopi, 1999.
- ZSADÁNYI Edit: *A másik nő. A női szubjektivitás alakzatai*. Budapest: Ráció, 2006.

A disszertáció témaköréhez kapcsolódó publikációk

Önálló monográfia

Találkozás egy szellemmel: kultusz, kiadástörténet, emlékezet / Zsák Judit. - Budapest: Új Mandátum, 2009. - 190 p.

Könyv részeként megjelent tanulmányok

A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép "tudományos" alapjai és hatása a Nyugatkorszak nőfelfogására / Zsák Judit. - In: Nő, tükör, írás: Értelmezések a 20.század első felének női irodalmáról (Női reKON I.) / Varga Virág – Zsávolya Zoltán (szerk.). - Budapest: Ráció, 2009. 18-40. p.

An Improper Text of a Poet Laureate / Zsák Judit. - In: Cult, Community, Identity / Veera Rautavuoma – Urpo Kovala – Eeva Haverinen (szerk.). – Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2009. 299-313. p.

Változatok a nők városára / Zsák Judit. - In: A Vászon és a Dívány találkozása: Szabad asszociációk filmművészet és pszichoanalízis határvidékén I. Magyar Pszichoanalitikus Filmkonferencia Multimédiás DVD-ROM / Bálint Katalin – Fecskó Edina – Papp Orsolya (szerk.). - Budapest : Thalassa Alapítvány : Imágó Egyesület, 2008.

Esélyegyenlőség és nemi szereplehetőségek a 20-21. században / Zsák Judit. - In: Kezdeményezés az összetartó társadalomért : Társadalmi Befogadás Szakkollégium 2007-2008 oktatási segédanyag / Mazzag Éva – Kárpáti Árpád (szerk.). - Pécs : Baranya Ifjúságáért Kht., 2008. 85-92. p.

Cixous: Egy vak nő önarcképei / Zsák Judit. - In: A nő mint szubjektum, a női szubjektum / Séllei Nóra (szerk.). - Debrecen : Kossuth, 2007. 271-286. p.

„Itten ma donna választ!": A nőiség megjelenítése kortárs magyar költőnők szövegeiben / Zsák Judit. - In: A nő helye a magyar nyelvhasználatban: "Nyelv, ideológia, média" c. konferencia 2005. szeptember 8-9. / Barát Erzsébet – Sándor Klára (szerk.). - Szeged : JATE Press, 2007. 145-158. p.

Szépségmítosz, társadalmi nem és individualitás a Cinquecento nőképében / Zsák Judit. - In: Balassi Bálint és a reneszánsz kultúra In: Kiss Farkas Gábor (szerk.): Balassi Bálint és a reneszánsz kultúra: Traditio Renovata: Fiatal kutatók Balassi-konferenciája. - Budapest : ELTE, 2004. 248-272. p.

Folyóiratban megjelent cikkek, tanulmányok

Diotima szerepe az új olasz feminizmusban/ Zsák Judit. - Többség, (2010) 1. megjelenés előtt
Traumák és önéletrajziség a Derrida-írások mögött : Hélène Cixous portréja a fiatal Jacques Derridáról / Zsák Judit. - Replika, (2008) 61. 75-85. p.

Zsák Judit: A pszichoanalitikus elméletek hatása a társadalmi nem és a női szubjektum felfogására – különös tekintettel Hélène Cixous munkásságára

"Egy jó kis blöff volt..." : A transzközép emlékezete / Zsák Judit. - Kalligram, 16. (2007) április. 22-26. p.

A nőváros mint emlékezet és ígélet / Zsák Judit. – (Győri) Műhely, (2006) 6. 19-25. p.

„Előbb a fény. Csak azután a nap.” : Szabó T. Anna Fény és Rögzített mozgás című kötetéről / Zsák Judit. - Jelenkor, (2005) 2. 177-181. p.

Az irodalom visszavág : A poétikai feminizmus gyökerei a művészetfilozófiában / Zsák Judit. - Tudásmenedzsment, 3. (2002) 2. 108-115. p.

Absztraktok kötetben

Freud legendája / Zsák Judit. - In: Freud öröksége : A Magyar Pszichoanalitikus Egyesület 13. őszi konferenciája / Szilágyi Júlia (szerk.) - Szajcz Ágnes (szerk.). - Budapest : MPE, 2006. 22. p.

A Medúza nevetése? : A nőiség megjelenése kortárs magyar költőnők szövegeiben / Zsák Judit. - In: Lelki tartalmak körforgása : Nemzedéki átadás, terápia, kulturális terjedés = A Magyar Pszichoanalitikus Egyesület 12. őszi konferenciája / Juhász Angéla (összeáll.) - Halász Anna(összeáll.). - Budapest : MPE, 2005. 24. p.

Konferencia-szereplések

2009. augusztus 24-29. Zsák Judit: Feminist Critics of the Psychoanalysis in Hélène Cixous' Work: Female Subject and Body. Est-Ouest Passages: La philosophie, la littérature, la psychanalyse, les arts en interaction dans le cadre du programme de recherche OUEST-EST: DYNAMIQUES CENTRE-PÉRIPHÉRIE ENTRE LES DEUX MOITIÉS DU CONTINENT des regards pluridisciplinaires. Université d'été de Pécs, Équipe de Thomka – Boros – Orbán

2007. február 2. Zsák Judit: Női énteriörök – írott önarcképek (Cixous). PTE BTK MODERNITÁS PHD Kultúratudományi Doktori Program Performance – performáció – performativitás c. műhelykonferenciája

2006. május 25-27. Zsák Judit: Az írott önarcképek kultikus megközelítése (Cixous, Derrida, József Attila). A Magyar Pszichológiai Társaság XVII. Országos Tudományos Nagygyűlése

2003. július 16. Zsák Judit: Querelle delle donne or How to overwrite the Beauty Myth? Szegedi Tudományegyetem Angol-Amerikai Intézet, The Iconography of Gender c. konferencia